

دو دهه رایزینی میان همسایگان خزر در چهارمین اجلاس سران به کجا خواهد رسید؟

مینا علی اسلام: چهارمین نشست سران کشورهای ساحلی خزر در پاییز امسال در آستاراخان روسیه برگزار خواهد شد. پیش از این نشست، وزرای خارجه کشورهای حوزه خزر در ماه آوریل سال جاری طی دو روز تدوین بیانیه اجلاس سران را به انجام رساندند. اصلی ترین دیدگاه ایران در موضوع خزر که در فرایند تدوین بیانیه اجلاس چهارم سران کشورهای خزر نیز مجدداً مورد تأکید قرار گرفت، ضرورت همکاری میان کشورهای ساحلی بر اساس اصل انصاف بوده است. تا پیش از برگزاری چهارمین اجلاس سران خزر، یک دور نشست کارشناسی و یک دور نشست نمایندگان ویژه سران کشورهای حوزه خزر در تهران و نشست ویژه پیش از برگزاری اجلاس سران در آستاراخان برگزار خواهد شد. هدف اصلی این نشست‌ها بررسی موارد اختلافی میان کشورهای ساحلی و حل و فصل آنهاست.

عمده مسائلی که در مذاکرات دو و پنج جانبه کشورهای ساحلی مورد بحث تبادل نظر و چانه‌زنی قرار می‌گیرند، شامل موارد زیر می‌شوند:

۱. کنوانسیون رژیم حقوقی، که شامل موضوعاتی همچون تعیین محدوده‌های مربوط به سطح دریای خزر (مناطق حاکمیتی، اقتصادی، شیلاتی و پهنه مشترک) و تحدید حدود بستر و زیر بستر می‌شود.
۲. مسائل امنیتی و انتظامی و همچنین مسئله ممنوعیت حضور کشورهای ثالث در دریای خزر
۳. مسائل مربوط به انرژی (اعم از اکتشاف، بهره‌برداری و نفت و گاز) و همچنین مسئله احداث خطوط لوله در بستر دریای خزر
۴. محیط‌زیست
۵. شیلات
۶. حمل‌ونقل، کشتیرانی، بنادر و مسئله ترانزیت آزاد کانال ولگا-دن
۷. تجارت و همکاری‌های اقتصادی

در میان همه این موارد، مسئله تدوین کنوانسیون رژیم حقوقی دریای خزر، بحث تحدید حدود، مسائل حاکمیتی و مسائل نظامی، امنیتی و انتظامی از اهمیت بیشتری برخوردارند.

در بحث تدوین کنوانسیون رژیم حقوقی خزر گروه کاری ویژه (در سطح معاونین وزیر و نمایندگان ویژه در امور دریای خزر) تشکیل شد که تاکنون نشست‌های متعددی را برگزار کرده است. کنوانسیون رژیم حقوقی سند کلان و چارچوبی است که وضعیت کلی دریا و حقوق و تکالیف کشورها را ترسیم می‌کند. مسائل جزئی‌تر مانند سهم کشورها از بستر و زیر بستر از طریق موافقت‌نامه‌ها تعیین خواهد شد. اما چه مسائلی همچنان در مسیر دستیابی به کنوانسیون رژیم حقوقی خزر اختلاف‌برانگیز است. صاحب‌نظران عمده موارد اختلافی را شیوه‌های تقسیم بستر و زیر بستر، وضعیت نظامی، حضور کشورهای ثالث و احداث خطوط لوله عنوان می‌کنند.

نگاهی به تاریخچه اجلاس‌های سران کشورهای حوزه خزر

آیت‌الله هاشمی رفسنجانی، رئیس‌جمهور سابق ایران در ۲۹ بهمن ۱۳۷۰ (۱۷ فوریه ۱۹۹۱) از برگزاری اجلاس سران اکو در تهران سود جست و اجلاس سران کشورهای ساحلی دریای خزر را برگزار نمود. به‌جز رئیس‌جمهور روسیه که نماینده خود را اعزام داشته بود، بقیه رؤسای جمهور کشورهای حوزه خزر در این اجلاس شرکت داشتند. از دستاوردهای این نشست یکی فراهم آمدن مقدمات تشکیل دبیرخانه این سازمان در تهران و دوم فراهم آمدن مقدمات تشکیل کمیته‌های پنج‌گانه همکاری ساحلی دریای مازندران (کمیته رژیم حقوقی دریای خزر، کمیته تحقیقاتی علمی و کنترل نوسانات آب دریای خزر، کمیته کشتیرانی که از آن تحت عنوان کلی کمیته حمل‌ونقل نام برده می‌شود، کمیته ماهیگیری تحت عنوان کمیته منابع بیولوژیک دریای خزر، کمیته حفاظت محیط‌زیست دریای خزر) بود.

اولین اجلاس سران کشورهای ساحلی دریای خزر در روزهای سوم و چهارم اردیبهشت ۱۳۸۱ (۲۲ و ۲۳ آوریل ۲۰۰۲) در عشق‌آباد تشکیل شد، اما با وجود امیدهای فراوان نتوانست نتیجه‌بخش باشد و کلیه کشورهای حوزه خزر را به توافقی جامع و اشتراکی بلندمدت سوق دهد و بالعکس آنچه به‌عنوان وجه ممیزه این اجلاس در تاریخ ثبت شد، بروز اختلافات ترکمنستان و آذربایجان بود.

سومین اجلاس سران حوزه خزر در سال ۲۰۱۰ در باکوی آذربایجان برگزار شد. در نظامنامه امنیتی خزر که به امضای رؤسای جمهوری ایران، روسیه، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان رسید، بر تأمین امنیت دریای خزر توسط پنج کشور ساحلی تأکید شد.

نتایج و دست آوردهای اجلاس‌های سران

نتیجه اجلاس اول تعیین زمان نشست بعدی سران بود که مقرر شد در سال ۱۳۸۲ (۲۰۰۳) در تهران برگزار شود و دوم سفر رئیس‌جمهور روسیه از عشق‌آباد به آستاراخان و اعلام برگزاری رزمایش نظامی روسیه در خزر بود.

اما در اجلاس دوم، روسای جمهور کشورهای حوزه خزر توافق کردند که وزرای خارجه هر ۶ ماه یک‌بار و رؤسای جمهوری سالی یک‌بار با یکدیگر ملاقات و نشست مشترک داشته باشند. همچنین در خصوص ترتیبات امنیتی دریای خزر سران کشورهای ساحلی توافق کردند که وزرای خارجه و مسئولین مرزبانی و انتظامی کشورهای ساحلی با مدیریت آقای الهام علی‌اف مفاد توافقنامه‌ای را برای نهایی شدن در نشست بعدی سران کشورهای ساحلی آماده کنند.

سومین اجلاس سران منجر به دومین توافق همه‌جانبه میان کشورهای ساحلی خزر شد. در واقع موافقت‌نامه امنیتی حاصل شده از این اجلاس پس از توافقنامه زیست‌محیطی به‌عنوان دومین توافق همه‌جانبه، توانست روند تصویب توافقات همه‌جانبه در سایر حوزه‌ها را فراهم و هرگونه توافقنامه دوجانبه یا چندجانبه تدریجاً محدود کند.

اهمیت اجلاس چهارم سران کشورهای حوزه خزر

به نظر می‌رسد با توجه به اینکه روند برگزاری اجلاس‌های سران و کارگروه‌های مختلف در سطوح کارشناسان و معاونین وزرا و وزیران خارجه این کشورها بیش از دو دهه است که جریان دارد، دستیابی به توافقی ملموس در زمینه رژیم حقوقی خزر در چهارمین اجلاس سران حوزه خزر در آستاراخان ضروری است و از همین رو جایگاه این اجلاس برجسته می‌شود.

در این راستا کشورهای ساحلی خزر باید بیش از توجه به عوامل فرامنطقه‌ای یا اختلافات موجود میان خود، بر اشتراک‌ها تمرکز کنند تا هم مسیر تفاهم بر سر تعیین رژیم حقوقی خزر تسهیل شود و هم روند رو به افزایش همکاری‌ها میان کشورهای حوزه خزر، زمینه آنچه را که دخالت عوامل فرا منطقه‌ای نام‌گرفته است، از میان بردارد.